

Sanja Vulić

Jezik u središnjoj Hrvatskoj u doba Bernardina Frankopana

U radu se, na temelju usporedbe jezika *Modruškoga urbara* s govorom autohtonog stanovništva Ogulinsko–modruške udoline zatim s današnjim govorima potomaka hrvatskoga stanovništva koje je iz središnje Hrvatske otišlo prije pola tisućljeća, te s današnjim govorom potomaka iseljenika sa širega ogulinskoga područja koji su staru domovinu napustili prije dvjesto godina, nastoji prepoznati koje su jezične značajke *Modruškoga urbara* rezultat ustaljene manire onodobnoga hrvatskoga pisanoga jezika, a koje su imale ili su mogle imati uporište u onodobnim organskim idiomima Ogulinsko-modruške udoline. Zaključuje se da je potonjih znatno više, barem kad je riječ o gramatičkim obilježjima i općem leksiku.

Ključne riječi: jezik, središnja Hrvatska, Modruški urbar

Uvod

Kao što danas postoji bitna razlika između hrvatskoga književnoga jezika i pojedinih mjesnih govora, tako se ni jezik hrvatskih pisanih spomenika iz 15. i 16. stoljeća ne može poistovjetiti s govorom stanovništva u doba kada su ti pisani spomenici nastali. Ipak, s pravom se može pretpostaviti da se jezik pisanih spomenika nije temeljio samo na starijoj književnoj tradiciji nego i na onodobnim organskim idiomima. No pri jezičnoj analizi pisanoga jezika starijih razdoblja, vremenski odmak nije otežavajući čimbenik jer je istraživanje sačuvanih zapisa moguće i puno stoljeća poslije. Protjecanje vremena ponekad može biti i prednost jer uvijek postoji mogućnost da se pronađe još neki izgubljeni stari zapis koji će olakšati analizu pisanoga jezika određenoga vremena. Protivno tomu, pri pokušaju rekonstrukcije mjesnih govora,

govornoga jezika starijih razdoblja, protjecanje je vremena uvijek otežavajući faktor. Dok jezik sačuvanih pisanih spomenika ostaje uvijek isti, govorni je jezik uvijek podložan promjenama i što vrijeme više prolazi teže ga je rekonstruirati. Naime, takva se rekonstrukcija samo djelomice može temeljiti na pisanim spomenicima, a taj pisani jezik valja uspoređivati s govorom autohtonoga stanovništva s područja s kojega potječu pisani dokumenti, naravno, ako takvo stanovništvo uopće postoji. Od velike pomoći može biti i usporedba sa sačuvanim, u znatnoj mjeri petrificiranim mjesnim govorima u dijaspori koji potječu iz razmatranoga razdoblja, opet naravno ako takvi govori postoje, a upravo takve govore, stare pola tisućljeća, nalazimo među potomcima iseljenika iz središnje Hrvatske, ali i govor star dva stoljeća. Ukratko, govori današnjega autohtonoga stanovništva Ogulinsko-modruške udoline, govori u polutisućljetnoj dijaspori i jezični spomenici poput *Modruškoga urbara* temeljni su izvori pri pokušaju rekonstrukcije govora u središnjoj Hrvatskoj u doba Bernardina Frankopana. *Modruški je urbar* iz 1486. istodobno i izvanredan izvor za analizu pisanoga jezika. Jezična analiza u ovom se radu temelji na izdanju teksta *Modruškoga urbara* kojega je za tisak priredio Radoslav Lopašić.

Dobro je poznato da je u 15. i 16. stoljeću većina tadašnjega hrvatskoga naroda govorila jezikom za koji se, poslužimo li se suvremenom dijalektološkom terminologijom, može reći da je pripadao drukčijoj narječnoj osnovici od one na kojoj je temeljen današnji standardni jezik. Većina hrvatskoga naroda toga doba govorila je idiomom koji danas nazivamo ikavsko-ekavski dijalekt čakavskoga narječja. Danas pak mjesni govori statistički najvećega broja Hrvata pripadaju jednomu od štokavskih dijalekata. Kao što je važnost središnje Hrvatske u političkom i gospodarskom pogledu, kao i po kulturnim djelatnostima, bila neusporedivo veća nego što je to danas, tako su važnost, položaj i rasprostranjenost čakavštine toga doba neusporedivi s današnjim stanjem. Zbog toga su i hrvatski jezični spomenici iz toga razdoblja u središnjoj Hrvatskoj ponajprije temeljeni na čakavštini. *Modruški urbar* je dobar uzorak za analizu onodobnoga pisanoga jezika, makar su dostupni prijepisi stoljeće, odnosno gotovo stoljeće i pol mlađi od izvornika, i makar prepisivači nisu bili rodom iz modruškoga kraja. Kad je riječ o pisanom jeziku, valja istaknuti da je u ovom radu u potpunosti isključena analiza pravopisnih rješenja jer su ta rješenja potpuno nebitna za usporedbu pisanoga jezika s organskim idiomima. Lopašić je posebnu pozornost posvetio objašnjavanju pojedinih toponima, zatim ratarskoga i obrtničkoga nazivlja, također feudalnoga nazivlja. U ovom je pak radu težište stavljeno na analizu pojedinih obilježja gramatičkoga sustava i općega leksika. Od onomastičke se građe uglavnom razmatraju antroponimi, i to vlastita imena muških

osoba, ponajprije u okviru tvorbe riječi, zbog utvrđivanja plodnosti pojedinih sufikasa pri tvorbi takvih imena u 15. i 16. st.

O fonološkim značajkama

Već je spomenuto da su se u pisanom tekstu, autor ili autori Urbara oslanjali na dotadašnju hrvatsku pisanu tradiciju koja je u stanovitoj mjeri odstupala od govornoga jezika u središnjoj Hrvatskoj. Valja međutim opet naglasiti da je i osnovica pisanoga jezika, kao i organskih idioma, bio čakavski ikavsko-ekavski dijalekt. Sukladno tomu, upitno-odnosna zamjenica *ča* redovita je u tekstovima Urbara, npr. *vse službe ča koli pod Modruše sliši*¹ (str. 15.) 'sve službe što gôd pod Modruše pripada'; *za no, ča se proda* (str. 47.) 'za ono, što se proda'; *od njega služi ča more* (str. 57.); *a sada služi ča more* (str. 63.); *a sada ča more* (str. 77.) i dr. Tipično su čakavske i prijedložne sveze s tom zamjenicom. Među njima je vrlo česta prijedložna sveza *zač* 'zašto'², koja se u Urbaru rabi kao uzročni veznik, npr. *sinokoša se ne more pisati, zač je veći del u svih škodi* (str. 29.); *a sada služi ničimre, zač je pusto* (str. 50.); *Benko Plešić ima zemlje dni 35 i sinokošu, zač mu luka uzeta za kneza, i za nju mu je dano jedno malinišće* (str. 54.). Međutim, uz čakavsko *nišće* (usp. SKOK 1972: 111, 520) u značenju 'ništa', npr. *služilo je zlati jedan, a sada nišće* (str. 55), još se češće u tekstu Urbara susreće štokavsko *ništar*, npr. *ništar ni vridna* (str. 45.); *ništar nevidna* (str. 52.); *dvi udovici, ke ništar nimata* (str. 60.).

Da je već tada dolazilo do stanovitih međudijalekatnih kontakata i postupnoga štokavskoga utjecaja pokazuje uporaba riječi *mlinar*, usporedno s tipičnim čakavizmima *malin*³ 'mlin' i *malinišće* 'mlinište, tj. zemljište s mlinom', npr. *malin jedan* (str. 31.); *malinišća četri del* (str. 24.), *malinišća pol* (str. 24.); *Šimuna mlinara selo, zemlje dni 12, služilo je zlati jedan, malinišća šesti del* (str. 64.). Zanimljivo je da je potpuno isti odnos *malin* : *mlinar* i danas sačuvan u govoru sela Pinkovca u južnom Gradišću u Austriji, u kojem čakavsko-štokavska preplitanja potječu iz vremena prije preseljenja u novu domovinu (usp. VULIĆ 1994: 145). Upravo nas primjer iz Pinkovca upozorava da valja biti oprezan pri opisu inonarječnih kontakata u hr-

-
- 1 Navedeni primjer, koji je preuzet iz prijepisa iz 16. st., u ovom je radu transkribiran, tj. naveden suvremenim latiničkim slovopisom, odnosno gajicom.
 - 2 Sukladna sveza i danas se rabi u govorima autohtonoga stanovništva Ogulinsko-modruške udoline, premda su mnogi od tih govora izgubili zamjenicu *ča*.
 - 3 Razvoj *m'lin*' > *malin* tipično je čakavska značajka s razvojem: poluglas > a u tzv. slabom položaju.

vatskim pisanim spomenicima 15. i 16. stoljeća. Često se smatra da takve jezične kombinacije nisu bile odraz onodobnih mjesnih govora nego manira pisanoga jezika. Međutim, baš nas potvrde iz organskih idioma u dijaspori navode da posumnjamo u takvu postavku jer su se svojevrsni međunarječni kontakti ustalili u pojedinim organskim idiomima prije velikoga hrvatskoga egzodusa. Dvovrnsne potvrde razvoja staroga prijedloga *vъ* također pokazuju čakavsko-štokavski kontakt. Naime, u Urbaru imamo praktički usporednu uporabu čakavskoga prijedloga *va* i štokavskoga *u*, npr. *va to doba* (str. 15.)⁴; *va to se popi ne pačaju* (str. 53.); ali: *služi u gradu* (str. 41.); u *Plasih* (str. 46.). Razvoj *vъ* > *va* nalazimo i u blagdanskome imenu *Vazam* 'Uskrs', koje je uobičajeno u čakavskom ikavsko-ekavskom dijalektu, a također se rabi u Urbaru, npr. *najprvo o Vazmi janjca dva* (str. 82.). Opet valja naglasiti da je tako i u današnjim autohtonim govorima u Ogulinsko-modruškoj udolini, također u govorima u polutisućljetnoj dijaspori, kao i u govoru potomaka iseljenika koji su početkom 18. st. iselili sa širega ogulinskoga područja u Hajmaš u Mađarskoj. Čakavizam je i prilog *kadi*⁵ u značenju 'gdje', npr. *kadi staše Bariša* (str. 53.) 'gdje stanovaše Bariša'. Taj je prilog u istom značenju i danas sačuvan u govorima Ogulinsko-modruške udoline u naglasnim inačicama *kâdi* (npr. u Oštarijima) i *kádi* (npr. u Ogulinu)⁶. Već spomenuti ikavsko-ekavski refleks jata⁷ u Urbaru se uglavnom dosljedno realizira, npr. u ikavizmima *pridati* (str. 46.) 'predati', *viditi* (str. 15., 16.)⁸ 'vidjeti', *razdili se Jakov od Jurka* (str. 68.) 'razdijeli se Jakov od Jurka'; *dvi* (str. 27.) 'dvije', odnosno ekavizmima *četrti del* (str. 25) 'četvrti dio'; *šesti del* (str. 60.) 'šesti dio'; *treći del* (str. 26.) 'treći dio'; *veći del* (str. 29. i 45.) 'veći dio'; *seno* (str. 22. i str. 35.) 'sijeno', *zдела* (str. 25.) 'zđjela' itd. Realizacije ekavskoga, odnosno ikavskoga refleksa jata u tvorbeno povezanim riječima *del* 'dio' i *razdili* 'razdijeli' u potpunosti su u skladu s tipično čakavskim fonološkim zakonitostima refleksa jata u ikavsko-ekavskom dijalektu prema tzv. pravilu Meyera i Jaku-

4 Zanimarimo li slovopisne i pravopisne razlike, možemo reći da potpuno isto jezično rješenje navedene sintagme nalazimo u prijepisu iz 16. st. i u prijepisu iz 17. st.

5 Samoglasnik /a/ u tom je prilogu refleks nekadašnjega poluglasa u tzv. slabom položaju.

6 U doba B. Frankopana, odnosno *Modruškoga urbara*, prilog *kadi* se vjerojatno izgovarao s kratkosilaznim naglaskom na posljednjem slogu, a tako je i danas u brojnim mjesnim govorima Hrvata u dijaspori kojih predci potječu iz središnje Hrvatske.

7 I danas svi mjesni govori autohtonoga stanovništva Ogulinsko-modruške udoline imaju čakavski ikavsko-ekavski refleks jata, pa je nedvojbeno da su to temeljno čakavski govori, premda su mnogi od njih kasnije bili izloženi brojnim inonarječnim utjecajima.

8 Potvrde iz prijepisa iz 16. i 17. st. razlikuju se samo u slovopisu.

binskoga⁹. U pojedinim primjerima ima i nedosljednosti, odnosno odstupanja od toga pravila, pa npr. susrećemo ostvaraj *delo samo strile* (str. 68.), u kojem su i ekavizam *delo* i ikavizam *strile* u skladu sa spomenutim pravilom, dok u ostvaraju *samo strele čini* (str. 41.) ekavski refleks jata odstupa od pravila. To je odstupanje najprikladnije smatrati analogijom prema polaznomu nominativnomu obliku *strela* u kojem je ekavski refleks jata u skladu s tim pravilom. Tipično je čakavska značajka ikavizam *drivo* 'drvo', npr. ... *je služil drivo*¹⁰. Sukladan refleks jata susrećemo i u tvorenicama od te imenice kao što je npr. *drivodelja* u primjerima tipa *ter drivodelju* (str. 40.); *služi drivodelju* (str. 65.). Slijed *ri* još se ostvaruje u tipično čakavskom leksemu *crikva*¹¹ 'crkva' (prema starocrkvenoslavenskomu *cr'ky*, gen. *cr'k've*), te sukladno tomu u odnosnom pridjevu *crikveni* 'crkveni'. U tim riječima samoglasnik */i/* nije odraz jata, npr. *crikva* (str. 31.); *ko je poli crikve* (str. 63.); *crikveni* (str. 56.); *zemlja crikvena* (str. 23. i 51.); *crikveno* (str. 31.). Fonem */l/* je dosljedno sačuvan na kraju sloga, odnosno na kraju riječi, npr. u imenici *del* 'dio' (str. 24., 25., 29., 45., 60.), u oblicima muškoga roda jednine glagolskoga pridjeva radnoga, npr. *ni pametara kad bi bil kmet na njem* (str. 70.) 'ne pamti se kad kad bi bio kmet na njem'; *bil je* (str. 30.) 'bio je'; *dal* (str. 36.) 'dao'; *je držal* (45., 69.) 'je držao'; *ako bi kmet imal janjac sto* (28.) 'ako bi kmet imao sto janjaca'; *ki bi ne imil janjac* (28.) 'koji ne bi imao janjaca'; *je postavil* (str. 50.) 'je postavio'; *to mu je bil pridal* (str. 75.) 'to mu je predao'; *služil je* (str. 30., 36.) 'služio je'; *je služil* (str. 40.) 'je služio'; *i on je na njem učinil* (str. 54.) 'i on je na njem učinio' itd. Među antroponimima vrlo je često muško ime *Paval* sa sačuvanim dočelnim */l/*, npr. *Paval Serpelić* (str. 42.); *Paval Jelenčić* (str. 43.); *Paval Dianković* (str. 50.).

Kad je riječ o suglasničkom sustavu, među zajedničkim osobinama jezika Urbara, zatim govora Hrvata u dijaspori čiji predci potječu iz središnje Hrvatske te mjesnih govora današnjega autohtonoga stanovništva, ponajprije valja istaknuti šćakavizme i rotacizam u prezentskim oblicima glagola *moći*. Suglasnički skup *šč* nalazimo npr. u sufiksu *-išće* imenice *malinišće* (str. 24., 54.) 'mliništvo, tj. zemljište s mlinom', u imenici *miholščina* (str. 45., 61.) 'davanje kmetova o sv. Mihovilu', u prilogu *jošće* 'još', npr. *jošće zemlje crikvene* (str. 23.); *jošće je imil i malinišća pol* (str. 63.) 'još je imao pola mliništva'; *jošće malin jedan* (str. 57.) 'još jedan mlin'; *jošće puste*

9 Prema spomenutomu pravilu, praslavenski fonem jat, kada se našao ispred fonema */t/, /d/, /n/, /l/, /r/, /s/, /z/* iza kojih slijede samoglasnici */a/, /o/, /u/* ili pak izostaje samoglasnik, tada se jat reflektirao kao samoglasnik */e/*. U svim ostalim položajima jat se reflektirao kao samoglasnik */i/*.

10 Samoglasnik */i/* u čakavskom ostvaraju refleks je nekadašnjega praslavenskoga jata u toj riječi.

11 Ostvaraj *crikva* i danas se rabi u autohtonim mjesnim govorima Ogulinsko-modruške udoline.

zemlje (str. 65.) 'još puste zemlje'. Rotacizam, tj. promjena *že > re* susreće se u Urbaru u obliku za 3. os. jd. glagola *moći*, npr. *kako se kada more* (str. 28.) 'kako se kada može'; *ča more* (str. 57., 63., 77.) 'što može'; također zanijekano *ne more* (str. 29.) 'ne može'. Pridjevska zamjenica *vas*, u prijepisu Urbara iz 16. stoljeća zabilježena je bez premetanja *vs > sv* u ostalim oblicima, npr. *viditi vse zemlje* (str. 15.) 'vidjeti sve zemlje'; *vsa sela*¹² (str. 15.) 'svi kmetski posjedi'; *vse službe* (str. 15.) 'sve službe' (str. 15.). Međutim, u prijepisu Urbara iz 17. stoljeća to je premetanje provedeno, npr. *viditi sve zemlje* (str. 16.); *sva zemlja* (str. 16.); *sve službe* (str. 16.). Sukladna neodređena pridjevska zamjenica u prijepisu Urbara iz 16. stoljeća zabilježena je bez premetanja, npr. *vsake nedilje* (str. 15.); *vsaki kmet* (str. 15.), dok je u prijepisu iz 17. stoljeća zabilježena s premetanjem, npr. *svake nedelje*¹³ (str. 16.); *svaki kmet* (str. 16.). Primjeri tipa *vsako to selo ima zemlje dni 18 i sinokošu; i to svako služilo je* (str. 53.) najvjerojatnije su rezultat nedosljednosti prepisivača. Ne može se, međutim, u potpunosti isključiti pretpostavka da se već tada, kao rezultat međunarječnoga štokavsko-čakavskoga kontakta, pomalo počela rabiti i inačica *svaki*, koja je danas uobičajena u govorima autohtonoga stanovništva toga kraja, a načelno nije imanentna sjeverozapadnoj čakavštini. Izvedenice staroga glagola *it* čuvaju u infinitivu skup *jt*, a u prezentskim glagolskim oblicima glasovnu skupinu *jd*, npr. *pojti s glasom* (str. 22.); *pojti s dvima volma* (str. 60.) 'poći s dvama volovima'. To čuvanje starijega stanja i danas je osobina autohtonih govora Ogulinsko-modruške udoline.

O morfološkim značajkama

Na morfološkoj razini ponajprije izdvajamo prepoznatljivo čakavske padežne oblike, npr. L jd. muškoga i srednjega roda s gramatičkim morfemom *-i* tipa *pri svetom Stipani* (str. 47.) 'pri Svetom Stjepanu'; *pri svetom Martini* (str. 51.) 'pri Svetom Martinu'; *o Vazmi* (str. 82.) 'o Vazmu'; *na seli* (str. 46.) 'na kmetskom posjedu'; *na Sledčića seli* (str. 37.). Tu su i primjeri s gramatičkim morfemom *-u* u svezama singularnoga lokativnoga oblika s već spomenutim prijedlogom *u*, npr. *služi u gradu* (str. 41.). U I jd. m. r. nastavak je *-om*, npr. *z bratom* (str. 68.). Jednosložne imenice m. r. najčešće imaju kratke množinske oblike koji su imanentni čakavštini, npr. N

12 Lopašić upozorava da se u Urbaru riječ *selo* rabi u značenju 'skup zemalja, spadajućih kmetskomu selištu' (str. 23., podrubnica 21), tj. kmetski posjed.

13 Ekavski refleks jata u drugom prijepisu (*nedelje*) nije u skladu s govorima autohtonoga stanovništva, za razliku od ikavizma (*nedilje*) iz prvoga prijepisa.

mn. *kmeti* (prema N jd. *kmet*) (str. 60., 63.) 'kmetovi'; *popi* (str. 47., 58.) 'popovi'; *stogi* (str. 37.) 'stogovi'. Međutim, opet vjerojatno u međunarječnom kontaktu, postupno se susreću dugi množinski oblici, npr. u A mn. *vsaki kmet ki ima volove* (str. 28.) Nastavak *-e* u imenica muškoga roda, pri sklonidbi s brojevima od dva do četiri do danas je sačuvan u već spomenutom govoru Hajmaša u Mađarskoj. Stari nominativni množinski oblik s nastavkom *-e* nalazimo npr. u etniku *Plašane* 'Plaščani' (str. 35.). Prepoznatljivo je čakavski i nastavak u G mn. m. r. *-ov*, npr. *nima volov* (str. 28.) 'nema volova'; *zemlja popov* (str. 51.) 'zemlja popova, tj. popovska zemlja'; *ima stogov pet* (str. 52.) itd., također i nulti fleksem u G mn. m. r. tipa *ki bi ne imil janjac*¹⁴ (str. 28.) 'koji ne bi imao janjaca' te u G mn. s. r., npr. *od tih bi sel* (str. 27.); u *Novacih sel 11* (str. 60) (prema N jd. *selo*); *12 jajac* (str. 28.) (prema N jd. *jajce*)¹⁵. U L mn. muškoga i srednjega roda nastavak je *-ih*, npr. u *Ivančićih* (prema N mn. *Ivančići*) (str. 60.); u *Plasih* (prema N mn. *Plasi*) (str. 46.); *na selih* (prema N mn. *sela*) (str. 60.).

U L jd. ženskoga roda gramatički je morfem *-i* kao u ostala dva roda u tom obliku, npr. *pri crkvi* (str. 58., 60.) 'pri crkvi'. U I jd. ž. r. nastavak je *-u*, npr. z *sinokošu* 'sa sjenokošom' (prema N jd. *sinokoša*) (str. 68.). U G mn. ž. r. redovito je nulti gramatički morfem, npr. *dasak pet* (str. 23.) 'pet dasaka'; *deset dasak* (str. 23.) 'deset dasaka'; *jošće li fratrovih luk* (str. 46.) (prema N jd. *luka* 'livada') 'još fratrovih livada'; *ovac* (str. 35., 60.) 'ovaca'. U D mn. ž. r. opet je u čakavštini uobičajeni nastavak *-am*, npr. *k hižam* (str. 23.) 'kućama'.

Općenito se može reći da su se padežni oblici svih triju rodova, koje susrećemo u Urbaru, do danas sačuvali u autohtonim govorima Ogulinsko-modruške udoline. Isto se može reći za uporabu starih, ujedno i čakavskih oblika neodređene pridjevnice zamjenice *ki, ka, ko* 'koji, koja, koje', odnosno u množini *ki, ke, ka* 'koji, koje, koja', npr. u Urbaru *ki drži* (str. 23.), *vsaki kmet ki ima* (str. 28.) 'svaki kmet koji ima'; *ki bi ne imil janjac* (str. 28.) 'koji ne bi imao janjaca' (str. 28.); *ki bi zamiril kmeta na njem* (str. 38.) 'tko bi zamijetio kmeta na njem'; *ni mrve je ni manje, nego je te, ka je zgora pisana* (str. 65.) 'ni malo je nije manje, nego te koja je poviše zapisana'; *ku drži pop* (str. 28.) 'koju drži pop' (str. 28.); *ku drže popi* 'koju drže popovi' (str. 47.); *ko bi imilo* 'koje bi imao' (str. 29.); *selo, ko je držal* (str. 45.) 'kmetски posjed, koji je držao'; *selo, na ko gre Lovre Jakomelić* (str. 50.) 'kmetски posjed, na koji ide Lovre Jakomelić'; *selo poli Belića, ko je od velika davna pusto* (str. 53.) 'kmetски posjed pokraj Belića, koji je već dugo vremena pust'; *selo popovsko, ko je poli crikve* (63.) 'popovski kmetски

14 Prema N jd. *janjac*, G jd. *janjca* s umetnutim blaglasnim *a* u G mn. *janjac* (< *janjc*).

15 Prema N jd. *jajce*, G jd. *jajca* s umetnutim blaglasnim *a* u G mn. *jajac* (< *jajc*).

posjed, koji je pokraj crkve'; *tu zemlju drže popi, ki stoje pri crkvi* (str. 58.) 'tu zemlju drže popovi, koji stanuju pri crkvi'; *dvi udovici, ke ništar nimata* (str. 60.) 'dvije udovice, koje ništa nemaju' itd. Staru čakavsku pokaznu zamjenicu za muški rod *ta* 'taj', susrećemo u primjerima tipa *ki nima volov, ta je dužan ovsu kvartu jednu* (str. 28.); *Matko Jušetić ... ta ima luke delati* (str. 71.). Tu su i potvrde uporabe čakavske pokazne zamjenice *ni, na, no* 'onaj, ona, ono', npr. *za no, ča se proda* (str. 47.).

Vrlo značajna razlika između jezika Urbara i govora današnjega autohtonoga stanovništva Ogulinsko-modruške udoline jest u nastavcima zamjениčko-pridjevne sklonidbe. U današnjim se govorima na tom području u tom tipu sklonidbe dosljedno rabi nastavak *-eg(a)* u genitivu i akuzativu, i nastavka *-em* u dativu i lokativu, npr. *tega; malega; petnajstega; svakem* itd. Isti je nastavak u govoru potomaka iseljenika koji su početkom 18. st. iselili u Hajmaš u Mađarskoj, npr. *tega; sedmega* itd. Međutim, u jeziku Urbara, a također i u govorima potomaka čakavaca ikavsko-ekavskoga dijalekta koji su iseljavali u doba nastajanja Urbara u ondašnju zapadnu Ugarsku, nastavci su *-oga*, odnosno *-omu, -om*, npr. u Urbaru: *od toga* (str. 39.); *svetoga Stipana* (str. 47.); *svetoga Antona* (str. 57.); *zemlje toga ladanja Modruškoga* (str. 21.); *inoga* (str. 30.); *sedmoga* (str. 28.); *luke kosca jednoga* (str. 39.); *k tomu* (str. 46.); *na kom je Petar Bošnjak hižu postavil* (str. 50); *pri svetom Stipani* (str. 47.); *pri svetom Martini* (str. 51.). Dativni (na *omu*) i lokativni (na *om*) singularni oblici zamjениčko-pridjevne sklonidbe u Urbaru se vrlo jasno razlikuju, kao i u govorima potomaka iseljenika u zapadnu Ugarsku, npr. dativ: *k tomu* (str. 46.); odnosno lokativ: *pri svetom Martini* (str. 51.); *na njem* (str. 32.); *ni pametara kad bi bil kmet na njem* (str. 70.); *na kom* (str. 50.) itd. Nastavak *-oga* susreće se i u pojedinim čakavskim ikavsko-ekavskim govorima na Kvarneru, npr. u Vrbniku na Krku. To upućuje na dvije moguće pretpostavke: jedna je od njih da se u toj jezičnoj osobini pisani jezik Urbara razlikovao od govora stanovništva toga kraja, a druga je da su se nastavci *-ega*, odnosno *-em* u govoru stanovništva Ogulinsko-modruške udoline počeli rabiti otprilike u 17. stoljeću (možda i potkraj 16. st.) jer ih potomci iseljenika s početka 18. st. u svom govoru već imaju. Ukoliko je druga pretpostavka točna, onda su nastavci tipa *-ega, -em* u govorima autohtonoga stanovništva najvjerojatnije rezultat kajkavskoga utjecaja. Dobro je naime poznato da se u pojedinim današnjim temeljno čakavskim govorima Ogulinsko-modruške udoline prepoznaje stanoviti kajkavski utjecaj, ponajprije u realizaciji protetskoga *v-* i zamjenice *kaj* (usp. VULIĆ 2008: 25). Budući da nastavke *-ega, -em* ima i većina čakavaca, ti nastavci nisu prepoznati kao možebitni kajkavski utjecaj. Uzme li se u obzir da u govorima potomaka čakavskih iseljenika od prije pola tisljućljeća, tih nastavaka nema, kao ni u jeziku Urbara, možda je zaista riječ o kajkavskom utjecaju.

Inačica *četire* (str. 23.) 'četiri' glavnoga broja koju susrećemo u Urbaru, može se usporediti sa sukladnim oblikom u današnjim govorima potomaka Hrvata koji su napuštali Hrvatsku u doba kada je Urbar sastavljan. Brojevi od 11 do 19 završavaju na *naist*, npr. *petnaist* (str. 24.) 'petnaest'. Ta je osobina do danas sačuvana u govorima autohtonoga stanovništva na tom prostoru. Stare sklonidbene brojevne oblike također susrećemo u Urbaru, npr. genitivni oblik *od trih sel* (str. 47.) 'od triju kmetskih posjeda', kao i stariju inačicu rednoga broja *treti* 'treći', npr. *dva na mali put, a tretu na veliki* (str. 22.); *malinišća tretu del* (str. 26.), odnosno stariju inačicu rednoga broja *četru* 'četvrti', npr. *malinišća četru del* (str. 24., 25.) te od toga broja izvedenu imenicu *četrtina* sufiksom *-ina*, npr. *služilo je prvo četrtinom* (str. 33.); *služi četrtinu* (str. 45., 55.). Valja još spomenuti sklonidbene oblike uz brojeve od 2 do 4 tipa *dva dni težati* (str. 15., 16.)¹⁶ 'dva dana raditi na zemlji', *tri tovore* (str. 22.) i dr.

Infinitiv se rabi u punom obliku, tj. s dočelnim *i*, npr. *imati* (str. 27.) 'imati'; *pisati* (str. 29.); *pojti* (str. 60.) 'poći'; *sijati* (str. 60.); *služiti* (str. 45.) itd. Moguće je pretpostaviti da je to manira pisanoga jezika jer u govorima potomaka iseljenika iz 16. stoljeća, kao i onih s početka 18. st. redovit je tzv. krnji infinitiv bez dočelnoga *i*, a isto tako u govoru današnjega autohtonoga stanovništva Ogulinsko-modruške udoline. Zbog toga možemo pretpostaviti da se u organskim idiomima puni infinitiv nije rabio ni u doba Bernardina Frankopana. Zanimljani svršeni prezent glagola *biti* u obliku za 3. os. jd. glasi *ni*, npr. *ni veće dužan* (str. 28.) 'nije više dužan'; *ni mrve je ni manje* 'nimalo je nije manje' (str. 65.); *ništar ni vridna* (str. 45.) 'ništa, tj. nimalo nije vrijedna'. Zavisno o kontekstu, spomenuti se zanimljani prezentski oblik susreće i u značenju 'nema', npr. *sinokoše ni* 'nije sjenokoše, odnosno nema sjenokoše' (str. 24.); *pametara ni, ki bi zamiril kmeta na njem* 'nije spomena, odnosno nema spomena, tj. ne pamti se da je tko zamijetio kmeta na njem' (str. 38.); *ni pametara kad bi bil kmet na njem* (str. 70.) 'nije spomena, odnosno nema spomena, tj. ne pamti se kad bi bio kmet na njem'. Sukladni zanimljani prezentski oblik susreće se i u čakavskim govorima u dijaspori koji su podrijetlom iz središnje Hrvatske, a također i u današnjim govorima autohtonoga stanovništva Ogulinsko-modruške udoline. Prezentski oblici tipa *nimam* 'nemam' (u kojima samoglasnik *i* nije odraz jata nego je nastao kao spoj sveze *ne imam* nakon gubljenja samoglasnika *e*) također se i danas rabi u govorima autohtonoga stanovništva. U Urbaru npr. susrećemo sintagmu *nima volov* (str. 28.) 'nema volova'. Glagol *imati* (prez. *imam*) (str. 27.) 'imati' pripada konjugacijskomu tipu koji nema sukladnih oblika u današnjem hrvatskom književnom jeziku. Kombinacija *imit*, prez. *imam* uobičajena je u pojedinim go-

16 Primjer je transkribiran suvremenim slovoписом.

vorima čakavskoga ikavsko-ekavskoga dijalekta na sjeverozapadu (npr. na otoku Krku), ali se ne rabi u govorima autohtonoga stanovništva Ogulinsko-modruške udoline, nego sklonidbeni oblik koji pripada 4. razredu V. vrste, tj. *imat*, prez. *imam*. Glagol *imit* ne rabi se ni u govorima u dijaspori koji potječu iz središnje Hrvatske, nego također *imat*, prez. *imam*, pa je teško utvrditi je li se u doba Bernardina Frankopana rabio u živim govorima Ogulinsko-modruške udoline ili samo u pisanom jeziku. Usto valja upozoriti da se u Urbaru, u glagolskom pridjevu radnom susreću oba oblika, ali je oblik *imil* češći, npr. *jošće je imil i malinišća pol* (63.); *ki bi ne imil janjac* (str. 28.); *to bi takoj imilo služiti četrtinu* (str. 45.), ali: *Ako bi kmet imal janjac sto* (str. 28.). Naravno, takva nedosljednost može biti i propust prepisivačev, ali ne možemo isključiti ni mogućnost usporedne uporabe obiju inačica u pisanom jeziku. Ikavski refleks jata u množinskom obliku glagolskoga pridjeva radnoga *hotili* u skladu je sa zakonitostima čakavskoga ikavsko-ekavskoga odraza jata, npr. *koliko su hotili* (str. 55.) 'koliko su htjeli'. Čakavski prezentski oblik *gre* 'ide' u Urbaru je uobičajen, upravo u navedenom obliku za 3. os. jd., npr. *gre na kup z trgovinom* (str. 28.); *selo, na ko gre Lovre Jakomelić* (str. 50.); *to Jurku gre* (str. 70.) ('to Jurku ide', tj. u prenes. značenju 'to dobija Jurko'). Zanimljivo je da se prezent *gre* ne rabi u današnjim autohtonim govorima Ogulinsko-modruške udoline, a isto tako ni u govoru potomaka iseljenika s početka 18. stoljeća, a također ni u otprilike polovici čakavskih ikavsko-ekavskih govora u polutisučljetoj dijaspori. Prezentski oblici za 3. os. mn. pz. završavaju na /e/, npr. *zemlje u Plasih svetoga Stipana, ku drže popi* (str. 47.); *tu zemlju drže popi, ki stoje pri crikvi* (str. 58.); *vsu kmeti služe* (str. 63.) itd. Protivno tomu, množinski prezentski oblici za 3. os. svih glagola, u govorima autohtonoga stanovništva Ogulinsko-modruške udoline, a isto tako u govoru potomaka iseljenika s početka 18. st., redovito i beziznimno završavaju samoglasnikom /u/. Takav je završetak dobro poznat i u govoru potomaka iseljenika iz središnje Hrvatske iz 16. st., pa se može pretpostaviti da završetak /e/ u tom obliku u jeziku Urbara nije temeljen na onodobnim govorima toga kraja. U Urbaru se susreću i pojedini imperfektivni oblici, npr. oblik *staše* 'stanovaše' za 3. os. jd., npr. u sintagmi *iz mesta, kadi staše Bariša* (str. 53.). Tu su i primjeri uporabe pluskvamperfekta, npr. u 3. os. jd. *to mu je bil pridal pokojni stari knez za njega službu* (str. 75.).

Među jezičnim osobinama koje izrazito odvajaju jezik Urbara od današnjih govora autohtonoga stanovništva Ogulinsko-modruške udoline te od govora potomaka iseljenika s početka 18. st. prije svega valja izdvojiti uporabu duala. Osobito u konjugaciji ta je uporaba u *Urbaru* dosljedna. Dual se dosljedno susreće ne samo kod glagola *biti*, npr. *na tom sta podvorca dva* (str. 32.); *na njem sta dva kmeta* (str. 32.); *i to sta bili dve seli* (str. 54.), nego i kod svih ostalih glagola, npr. *na toj zemlji sta*

dva podvorca, sada služita oba dohodkom (str. 72.); *Martin Tomašić i Blažina imata zemlje* (str. 27.); *Matko Črnjak i Jandrij imata zemlje ... služita konjem* (str. 75.); *služita obi dvi* (str. 46.) (odnosi se na Jurjevo Selo i Mitrićevo Selo). Pravilnost uporabe dvojine i množine u konjugaciji izvrsno ilustrira sljedeća složena rečenica: *I sada su na selih tri kmeti, ter dvi udovici, ke ništar nimata, a ostalo to je vse pusto* (str. 60.). Primjer pokazuje da se uz broj 3 rabi prezentski množinski glagolski oblik *su*, a uz broj 2 (odnosno u ženskom rodu *dvi*) dvojinški oblik *nimata* (u današnjem značenju 'nemaju' koje izražavamo množinom). Dual načelno nije svojstven čakavskim govorima u dijaspori koji vuku podrijetlo sa širega područja središnje Hrvatske prije otprilike pola stoljeća od pola stoljeća, ali u pojedinim se govorima ipak susreće, npr. u ikavskom čakavskom govoru Stinjaka u južnom Gradišću u Austriji, npr. u sintagmi koja se odnosi na muža i ženu: *k'ad sta se 'ujtro st'ali, k'u j m'u:ž bi: či':sto zdr'av* (NEWEKLOWSKY 1989 : 37).

U govorima autohtonoga stanovništva Ogulinsko-modruške udoline uobičajeni su i prilozi *kuliko* i *tuliko* 'koliko' i 'toliko' sa samoglasnikom /u/. Tako je i u svim ikavsko-ekavskim govorima u dijaspori koji potječu iz središnje Hrvatske. Protivno tomu, jezik Urbara karakterizira nedosljednost uporabe inačica *kuliko* (npr. na str. 38.) i *koliko* (npr. na str. 55.). Prilog *takoj* rabi se u značenju 'također', npr. *Selo Jurmanića ima zemlje dni 10, sinokošu; to bi takoj imilo služiti četrtinu, a sada je pusto* (str. 45.). Taj se prilog može usporediti s inačicom *takaj* koja se u istom značenju i danas rabi u brojnim čakavskim govorima u polutisućljetnoj dijaspori. Stari prijedlog *prez* 'bez' još se uvijek može čuti u temeljno čakavskim govorima Ogulinsko-modruške udoline, a također i u polutisućljetnoj dijaspori. U Urbaru se također susreće, npr. *ka je prez popovske ...* (str. 51.). Stari prilog *jednuć* 'jednom' još uvijek se rabi u mnogim čakavskim, odnosno temeljno čakavskim ikavsko-ekavskim govorima u polutisućljetnoj dijaspori, npr. u govoru Hrvatskoga Groba *jednuć* (usp. VULIĆ i PETROVIĆ 1999: 81). U Urbaru je zabilježen u inačici *jednuć*, npr. *ter jednuć po vino* (str. 60.). Etimolog Petar Skok smatra da je /ć/ u *jednuć* analogija prema *sinoć* (SKOK 1971: 767). Vremenski prilozi *prvo* i *prija* u značenju 'prije' u Urbaru se usporedno rabe, ali je inačica *prvo* znatno češća, npr. *služilo je prvo zlat. 1, a sada je pusto* (str. 30.); *služil je prvo zlata 2, a sada služi zlat 1* (str. 30.); *služilo je prvo zlata 2, a sada je pusto* (str. 30.) itd. Prilog *prvo* u tom je značenju zabilježen i u čakavskim govorima Ogulinsko-modruške udoline, npr. u Oštarijama, a isto tako u govoru potomaka iseljenika s početka 18. st. Inačica *prija* u Urbaru je zabilježena bez međusamoglasničkoga fonema /j/, tj. *pria*, npr. *služilo je pria zlate 3, a bil je vsega inoga slobodan pria* (str. 30.); *pria je služil četrtinu* (str. 39.). Potonji prilog inače nije

svojtven niti današnjim autohtonim govorima Ogulinsko-modruške udoline¹⁷ niti govorima u dijaspori koji potječu iz središnje Hrvatske. Od priloga *prvo* 'prije' izveden je prefiksacijom prilog *najprvo* 'najprije', npr. *najprvo o Vazmi janjca dva* (str. 82.). U istom se značenju taj prilog rabi u govoru spomenutih potomaka iseljenika s početka 18. st. Stari čakavski prijedlog *poli* 'pokraj' također nalazimo u Urbaru, npr. *jedno selo poli Belića* (str. 53.); *selo popovsko, ko je poli crikve* (str. 63.). U sjeverozapadnoj je čakavštini taj prilog u 15. i 16. st. bio uobičajen, pa ga sukladno tomu susrećemo u dijaspori, npr. u čakavskom ikavskom govoru Stinjaka u južnom Gradišću u Austriji. Sastavni veznik *ter* u Urbaru je uobičajen, npr. *sel pustih 6 ter pol* (str. 23.); *gospodinu k hižam lesa privezti, ter vsaki deset dasak* (str. 23.); *jedan ter pol* (str. 24.); *dvi ter pol* (str. 27.); *vsaki kmet da ima pojti s dvima volma ovsa sijati, ter jednuć po vino* (str. 60.); *sada su na selih tri kmeti, ter dvi udovici* (str. 60.) itd. Veznik *ter* i danas je uobičajen u brojnim čakavskim govorima u polutisućljetnoj dijaspori. Čestica *koli* (sukladna današnjoj standardnojezičnoj *god*) susreće se u Urbaru i u pojedinih čakavskih pisaca¹⁸. U prijepisu Urbara iz 16. stoljeća susrećemo je npr. u sklopu sintagme *ča koli pod Modruše sliši* (str. 15.) 'što god pripada Modrušu'. Međutim, prepisivač iz 17. stoljeća vjerojatno u svom govoru više nije rabio tu česticu, pa mijenja taj dio teksta u *kako li pod Modruše sliši* (str. 16.).

Iz rječotvorja

Među tvorbeno motiviranim imenicama u jeziku Urbara izdvajamo apstraktne imenice ženskoga roda, koje su izvedene sufiksom *-ija* od imenica muškoga roda koje označavaju vršitelja radnje. Takve su imenice tipa *ribarija* (< *ribar*) i *ptičarija* (< *ptičar* 'onaj koji lovi ptice za potrebe vlatelinstva'), npr. *od polovice toga sela služi Matko ribariju* (str. 26.); *a sada služi ribariju* (str. 39.); *od toga služi ptičariju* (str. 26.). Među apstraktnim imenicama ženskoga roda izvedenim sufiksom *-ščina* valja spomenuti izvedenicu *miholščina* 'davanje kmetova o sv. Mihovilu' (npr. na str. 45.). Imenice srednjega roda, izvedene sufiksom *-išće* imaju mjesno značenje, tipa *malinišće* 'mesto kadi je malin' (tj. 'mjesto gdje je mlin stajao'), npr. *i za nju mu je dano jedno malinišće, nakon te i on je na njem učinil malin* (str. 54.); *malinišća četrti del* (str. 24.).

17 U ogulinskom se Turković Selu rabi npr. prilog *pred* u značenju 'prije'.

18 Skok npr. navodi potvrdu *gdjekoli* u Zadrana Jurja Barakovića, pisca s kraja 16. i početka 17. st. (SKOK 1972: 115). Na zadarskom se području rabi ponegdje i danas, npr. u čakavskom ikavsko-ekavskom govoru stanovnika otočica Ošljaka.

Podatci u Urbaru pokazuju da su poneki od kmetova nosili svetačka imena, ali su njihova imena znatno češće bila izvedenice domaćim sufiksima, koje su derivirane od spomenutih imena. Najveći je broj takvih imena izveden sufiksom *-ko*. Tako se npr. u Urbaru spominju *Stipan Ratković* (str. 76.) i *Stipan Grišnjaković* (str. 78.), ali još je više kmetova kojih je ime izvedeno sufiksom *-ko* od skraćene osnove imena *Stipan*, npr. *Stipko Jurić* (str. 26.); *Stipko Belčić* (str. 63.); *Stipko Prosković* (str. 68.). Dio kmetova nosi imena *Juraj* i *Matij*, npr. *Juraj Barbić* (str. 42.); *Juraj Brkiš* (str. 68.); *Juraj Grkšić* (str. 72.), *Matij Skalić* (str. 37.); *Matij Bošnjak*¹⁹ (str. 51.), a dio od skraćene osnove tih imena hipokoristik izveden sufiksom *-ko*, npr. *Jurko Ladišić* (str. 29.); *Jurko Gamzić* (str. 31.); *Jurko Ugrić* (str. 56.); *Jurko Brkiš* (str. 68.); *Matko Lasić* (str. 26.); *Matko Juretić* (str. 71.); *Matko Črnjak* (str. 75.). Uz ime *Šimun*, npr. *Šimun Grdasić* (str. 56.); *Šimun Orlovčić* (str. 60.); *Šimun Belčić* (str. 71.), javlja se i od skraćene osnove izvedenica sa sufiksom *-ko*, npr. *Šimko Popović* (str. 48.). Usporedno s imenom *Ivan*, npr. *Ivan Malšić* (str. 49.) i *Ivan Grkšić* (72.) susreću se izvedenice sufiksom *-ko* od pune osnove, npr. *Ivanko Ivković* (str. 73.) i od skraćene osnove, npr. *Ivko*, *Mavrićev kmet* (str. 54.). Od skraćene osnove imena *Ivan* i *Juraj* nalazimo i muška imena izvedena sufiksom *-ša*, tj. *Ivša* i *Jurša*, npr. *Ivša Jarnetić* (str. 24.) i *Jurša Gašpić* (str. 58.). Isto tako, osim imena *Mihovil*, npr. *Mihovil Rodčić* (str. 60.), susreće se hipokoristik *Mihac* izveden od skraćene osnove toga imena sufiksom *-ac*, npr. *Mihac Tomšić* (str. 71.). Premda u razmatranom tekstu nema imena *Franjo*, hipokoristik *Franjac*²⁰ (str. 24.) i inačicu *Franjko*, npr. *Franjko Zebić* (str. 44.) valja smatrati izvedenicama od toga imena, prvu sufiksom *-ac*, a drugu sufiksom *-ko*. Isto tako, hipokoristik *Benac*²¹ (str. 29.) i inačice *Benko*, npr. *Benko Baričević* (str. 24.); *Benko Plešić* (str. 54.); *Benko Grkšić* (str. 72.) i *Benša*, npr. *Benša Grgečić* (str. 56.); *Benša Banić* (str. 70.) valja smatrati izvedenicama spomenutim sufiksima *-ac*, *-ko* i *-ša* od skraćene osnove imena *Benedikt*. Sukladno tomu, ime *Jerko*, npr. *Jerko Brkiš* (str. 68.) valja smatrati izvedenicom sufiksom *-ko* od skraćene osnove imena *Jeronim* / *Jerolim*. Ime *Blaško*, koje je izvedeno sufiksom *-ko* od imena *Blaž*, ponekad je zapisano bez jednačenja po zvučnosti, npr. *Blaško Pačelatić* (str. 43.), a ponekad s provedenim jednačenjem *žk > šk*, npr. *Blaško Ferdulić* (str. 63.). Izvedenicom sufiksom *-ko* može se smatrati i ime *Cvitko*, npr. *Cvitko Olovčić* (str. 63.). Muško ime *Domša* (str. 30.) izvedeno je sufiksom *-ša* od skraćene osnove imena *Dominik*, a muško ime *Lukša* sufiksom *-ša* od imena *Luka*, npr. *Lukša Pačelatić* (str.

19 Na području čakavskih idioma češće je bilo muško ime *Matij* nego inačica *Matija*.

20 Prezime nije navedeno.

21 Prezime nije navedeno.

29.); *Lukša Berojević* (str. 37.); *Lukša Štefulinić* (str. 37.); *Lukša Lončar* (str. 49.) itd. Usporedno s imenima *Bartol*, *Jakov* i *Mikula*²², npr. *Bartol Ferdolić* (str. 63.), *Jakov Medilić* (str. 43.) i *Mikula Banić* (str. 70.), susreću se, od skraćene osnove tih imena, sufiksom *-e* izvedena muška imena *Bare*, *Jake* i *Mike*, npr. *Bare*, *papa Mavra brat* (str. 67.); *Jake Grklić* (str. 78.) i *Mike Martolić* (str. 78.). Često je ime *Grgur*, npr. *Grgur Valdanić* (str. 60.); *Grgur Ratković* (str. 66.); *Grgur Drkosić* (str. 80.) s izvedenicama od skraćene osnove sa sufiksima *-e*, *-o* i *-a*, npr. *Grge Mirčić* (str. 71.); *Grge Ostronić* (str. 78.), ali *Grgo Klenković* (str. 76.) te *Grga Čičić* (str. 71.). Muško ime *Lovre* može se smatrati izvedenicom od *Lovrenac*, npr. *Lovre Rilić* (str. 24.); *Lovre Jakomelić* (str. 50.); *Lovre Durdačić* (str. 83.), a muško ime *Vale* izvedenicom od *Valentin*, npr. *Vale Medved* (str. 58.). Navedena imena i prezimena kmetova jasno pokazuju da su Hrvati već potkraj 15. stoljeća imali prava prezimena. Ženska su imena u Urbaru rijetka, a ovom prilikom izdvajamo ime *Jelka* koje se može smatrati izvedenicom sufiksom *-ka* od skraćene osnove imena *Jelena*, npr. *Jelka*, *Dedkovića žena* (str. 43.).

Ženskoga su roda blagdanska imena *Jurjeva* i *Miholja* koja su nastala poime-ničenjem nekadašnjih odnosnih pridjeva, npr. *od Jurjeve do Miholje* (str. 15.)²³; *od Miholje* (str. 35.). Pri tvorbi odnosnih pridjeva uobičajen je sufiks s tvorbenim formantom *-j-*, npr. u srednjem rodu *kapelje* (str. 32.) s tvorbenim značenjem 'koje se odnosi na kapelu', odnosno u srednjem rodu *dolinja* (str. 71.) s tvorbenim značenjem 'koja se odnosi na dolinu'.

Iz sintakse

Posvojnost se ponekad izriče posvojnim pridjevom, npr. *Mavar*, *Carov zet* (str. 43.), *Jandri*, *Martin unuk* (str. 48.), a ponekad posvojnim genitivom, npr. *Mavar*, *Zebića zet* (str. 46.). Umjesto posvojnih zamjenica *njegov*, *nje(z)i(n)* susreće se genitiv osobne zamjenice za 3. osobu, npr. *za njega službu* (str. 75.) 'za njegovu službu'. Dijelni genitiv susrećemo u primjerima tipa *k hižam lesa privezti* (str. 23.); *s dvima volma ovsa sijati* (str. 60.). Za oznaku mjesta rabi se prijedlog *pri*, naravno s lokativom, npr.

22 *Mikula* je čakavska inačica imena *Nikola*.

23 Navedeni primjeri su preuzeti iz prijepisa, a u ovom su radu ne samo transkribirani, nego i prilagođeni suvremenom pravopisu glede uporabe velikih početnih slova. Naime, u prijepisu iz 16. st. stoji: *od ywryewe do myholye* (str. 15.). Zanimljivo je da su velika početna slova već naznačena u prijepisu iz 17. st., u kojem stoji: *od Jurgieue do Miholye* (str. 16.).

pri svetom Stipani (str. 47.); pri svetom Martini (str. 51.)²⁴. Kombinacija prijedlog *pri* + lokativ za oznaku mjesta i danas je česta u autohtonim govorima Ogulin-sko-modruške udoline.

Već je spomenuto da prilog *zač* često ima službu uzročnoga veznika, npr. *a sada služi ničimre, zač je pusto* (str. 50.) 'a sada ne služi ničemu jer je pusto'; *zač mu luka uzeta za kneza, i za nju mu je dano jedno malinišće* (str. 54.) 'budući da mu je livada uzeta za kneza, za nju mu je dano jedno mlinište'. Instrumental se često rabi u mjesnom značenju, npr. *a sada služi drivodelju i gradom* (str. 65.) (podcrtala S. V.) 'sada služi kao drvosječa i u gradu'. Instrumental je uobičajen i u rečenicama tipa *a sada služi ničimre, zač je pusto* (str. 50.) (podcrtala S. V.) 'a sada ne služi ničemu jer je pusto'. U niječnim kondicionalnim rečenicama oblik glagola *biti* može biti ispred niječnice *ne*, npr. *ki bi ne imil janjac* (str. 28.) 'koji ne bi imao janjaca'.

Neke leksičke značajke

Od staroga hrvatskoga leksika izdvajamo npr. riječ *škoda* (str. 29.) u značenju 'šteta' koja se do danas sačuvala u polutisućljetnoj čakavskoj dijaspori. U Urbaru se susreće i stara hrvatska riječ *ladanje*, npr. *viditi vse zemlje toga ladanja modruškoga* (str. 21.). Za riječ *ladanje* lingvist Tomo Maretić u svom jezičnom savjetniku piše da je kajkavizam te nastavlja: »ladanje nije ništa drugo do prijevod lat. riječi *dominium* ili njem. *Herrschaft*, a štokavski bi ta riječ imala upravo da glasi. *vladanje*«. I jezikoslovac Ljudevit Jonke piše da je ta riječ kajkavskoga podrijetla (usp. JONKE 1965: 191). Jezikoslovac Slavko Pavešić u svom jezičnom savjetniku preuzimlje mišljenje da je *ladanje* kajkavizam. Sam oblik imenice *ladanje* pokazuje da je to bila glagolska imenica izvedena od glagola *ladati se*, a taj glagol susrećemo i u arhaičnom štokavskom dijalektu u polutisućljetnoj dijaspori u Austriji, npr. u govoru Hrvatskoga Cikljina. Pojavnost riječi *ladanje* u Urbaru upućuje i na pretpostavku o možebitnoj uporabi te riječi na čakavskom terenu. Od nazivlja žitarica spominju se *pšenica* (str. 21.), *ovas* (str. 21.) 'zob' i *proso* (str. 32. i 53.). U Urbaru susrećemo i izvedenicu *bližičtvo* u značenju 'susjedstvo, ono što je u blizini', npr. *jošće u Jušetića ter u Mirčića u njih bližičtvom malinišći 2* (str. 71.). Lopašić u podrubnici²⁵ označava riječ *bližičtvo*, odnosno sintagmu u kojoj se ta riječ rabi kao nerazumljivu. Međutim,

24 Takva je kombinacija uobičajena i stoljećima kasnije, pa npr. hrvatski pjesnik Antun Gustav Matoš jednu svoju pjesmu naslovljava *Pri Svetom Kralju*.

25 Riječ je o podrubnici br. 127.

tu se zapravo radi o staroj hrvatskoj riječi koja je izvedena od imenice *bližika*. Upravo je riječ *bližika*, u značenju 'susjedstvo', u 17. stoljeću uvrstio hrvatski leksikograf Ivan Belostenec u svoj rječnik. Važno je upozoriti da ta riječ nije imanentna današnjim autohtonim govorima u središnjoj Hrvatskoj, a isto tako ni govorima u dijaspori koji potječu s toga područja. U skladu s glagoljaškom tradicijom u Urbaru se u značenju 'svećenik' redovito rabi imenica *pop* (npr. str. 23., 28., 47., 53., 58., 67. i dr.), koja je također praslavenskoga podrijetla. P. Skok navodi da je *pop* »kod katolika na kopnu pejorativ (18. v.), na otocima ne« (SKOK 1973: 8). Ta je tvrdnja samo djelomice točna jer je *pop* i danas stilski neutralna riječ među katolicima u središnjoj Hrvatskoj, kao što je bila u doba sastavljanja Urbara, a još uvijek je sačuvana u pojedinim govorima u polutisućljetnoj dijaspori, npr. u čakavskim ikavskim Stinjakima i Velikom Medvešu na jugu Gradišća u Austriji, u čakavskoj ikavsko-ekavskoj Hrastini u jugozapadnoj Mađarskoj, a isto tako u govoru potomaka već više puta spomenutih iseljenika s početka 18. st. Također u mnogim kopnenim govorima u Dalmaciji naziv *pop* za katoličkoga svećenika nije pogrdan. Riječ praslavenskoga podrijetla *les*, s ekavskim refleksom jata, u značenju 'drvena građa, drvo kao građevni materijal (npr. za ograde)' bila je česta u čakavaca, osobito na čakavskom sjeverozapadu. Sukladno tomu susrećemo ju i u Urbaru, npr. *Jošće su dužni gospodinu k hižam lesa privezti* (str. 22.).

Antonim pridjevu *mali* (str. 15., 16., 22.) jest pridjev *veliki*. Realizacija *veliki* (a ne *veli* kako ima glavnina čakavaca) nalazi se i u prijepisu iz 16. i u prijepisu iz 17. st. (str. 15., 16., 22.). Važno je naglasiti da je pridjev *veliki* (a ne *veli*) imanentan današnjim autohtonim temeljno čakavskim govorima Ogulinsko-modruške udoline²⁶, također govorima u polutisućljetnoj dijaspori koji potječu iz središnje Hrvatske, te govoru potomaka iseljenika s početka 18. st. Prema pozitivu *veliki* rabi se u Urbaru komparativ *veći*, npr. *veći del* 'veći dio' (str. 29.), što je također sukladno glavnini čakavskih govora polutisućljetne dijaspore, osobito govorima čakavskoga ikavsko-ekavskoga dijalekta (usp. NEWEKLOWSKY 1978: Karta 28). U skladu s hrvatskim jezikom u 15. i 16. st., ali i u kasnijim stoljećima, u Urbaru je uobičajen pridjev praslavenskoga podrijetla *ini, ina, ino* 'drugi, druga, drugo', npr. *vsega inoga* (str. 30.); *ine službe* (str. 60.). Pridjev *osebujan* u značenju 'osobit, poseban' također pripada hrvatskoj jezičnoj starini, npr. u Urbaru: *zemlja crikvena, ka je prez popovske osebujna* (str. 51.) 'tj. posebna, odijeljena'.

Glagol *pametit*, odnosno s dočetnim /i/ *pametiti*, u značenju 'pamtiti', tj. 'držati u pameti', čest je u čakavaca, pa ga susrećemo i u Urbaru, npr. *ko je pusto i ne pameti*

26 Valja upozoriti da se u pojedinima od tih govora reducira zanaglasni samoglasnik /i/, pa se govori *velki, velka, velko* (usp. VULIĆ 2008: 7,16)

se, kada bi kmet na njem (str. 40.). Od prezentske osnove toga glagola izvedena je riječ *pametar* 'spomen', koja se koristi u kombinaciji sa zanijekanim prezentom glagola *biti* u obliku za 3. os. jd., npr. *pametara ni, ki bi zamiril kmeta na njem* 'nije spomena, odnosno nema spomena, tj. ne pamti se da je tko zamijetio kmeta na njem' (str. 38.); *ni pametara kad bi bil kmet na njem* (str. 70.) 'nije spomena, odnosno nema spomena, tj. ne pamti se kad bi bio kmet na njem'²⁷. Za nesvršeni glagol *težati*, u značenju 'obrađivati zemlju', P. Skok piše da je izveden od postverbala *teg* (SKOK 1973: 452). Upravo glagol *težati* u navedenom značenju nalazimo u Urbaru, npr. *a k tomu je dužan od Jurjeve do Miholje vsake nedilje dva dni težati* (str. 15.) 'a k tomu je dužan od Svetoga Jurja do Svetoga Mihovila svakoga tjedna dva dana obrađivati zemlju'²⁸. U Urbaru se susreće i glagol *prigoditi*, npr. *kako se zgora piše, ili kako se prigodi* (str. 59.). Zanimljivo je da u današnjem standardnom jeziku rabimo izvedenice od toga glagola, tj. imenicu *prigoda* i pridjev *prigodan*, ali ne i glagol od kojega su izvedene. Glagol *činiti* susrećemo u značenju 'raditi, izrađivati', što je često u čakavaca, osobito na današnjem čakavskom jugu, ali i u ikavsko-ekavskim govorima u dijaspori, npr. u Urbaru: *strele čini* 'izrađuje strijele' (str. 41.).

Prilog *veće* u značenju 'više' imanentan je čakavštini, kajkavštini, a susretao se i u arhaičnoj štokavštini, pa ga sukladno tomu susrećemo i u Urbaru, npr. *ni veće dužan* 'nije više dužan' (str. 28.). Prilog *zopet* (str. 29.) 'opet, usto' čest je u govorima čakavskoga ikavsko-ekavskoga dijalekta, a sačuvan je i u polutisućljetnoj dijaspori. Tu su još i složeni prilozi *zdola* 'dole', npr. *to je zdola potpisano* (str. 33.) i *zgora* 'gore', npr. *kako se zgora uzdrži* (str. 51.); *kako se zgora piše* (str. 59.); *kak je zgora pisano* (str. 61.); *ni mrve je ni manje, nego je te, ka je zgora pisana* (str. 65.). Prilog *kako* uobičajen je u Urbaru, npr. *kako se zgora piše* (str. 59.) i dr., a rijetko se susreće inačica *kak*, npr. *kak je zgora pisano* (str. 61.), pa nije isključeno da se tu radi o pogrješci prepisivača.

U jeziku Urbara susreće se veći broj starih romanizama. Romanizam *barbir* (usp. tal. *barbiere*) u starini se rabio u značenju 'vidar, ranar, pučki liječnik, veterinar, također i brijač', npr. u Urbaru: *to drži barbir Paval* (str. 31.); *Selo Puničino, ko drži barbir* (str. 52.); *to drži Paval barbir* (str. 63.). Taj se leksem također sačuvao u polutisućljetnoj dijaspori, npr. u govoru sela Pinkovca u južnom Gradišću u Austriji. Stari romanizam *toverna* (npr. na str. 51.), kojega od 14. st. nalazimo u različitim

27 Izraz *ne bi pametara* (sa zanijekanim aoristom *ne bi* za 3. os. jd. glagola *biti*) koristio je npr. Ivan Gundulić u svom *Osmanu*.

28 S tim glagolom nedvojbeno valja tvorbeno povezati i imenicu *teg* koja se u brojnim govorima u polutisućljetnoj dijaspori rabi u značenju 'žito', tj. ono što se dobije obrađivanjem zemlje. U suvremenom nam se standardnom jeziku sačuvala imenica *težak* u značenju 'onaj koji obrađuje zemlju', a ta je imenica bila izvedena sufiksom *-ak* od prezentske osnove glagola.

čakavskim tekstovima (usp. SKOK 1973: 486), ponegdje je u Urbaru zabilježen u inačici *taverna* (str. 69.). Tu je i stari romanizam *kopun* 'uškopljen pijetao' koji se inače susreće u različitim hrvatskim idiomima (usp. SKOK 1972: 44), npr. u Urbaru: o *Miholi kopuna* (str. 82.).

Izraz *ništar nevrídna* (str. 52.) 'potpuno nevrijedna' s dvostrukom negacijom koja služi za isticanje, također je u duhu hrvatskoga jezika starijih razdoblja. Iz frazemske građe u Urbaru izdvajamo frazem genitivnoga tipa *ni mrve* s priložnim značenjem 'nimalo', npr. *ni mrve je ni manje* (str. 65.) 'nimalo je nije manje'. Tu su i frazemi s glagolskim značenjem kao sveze glagola i imenice u instrumentalu, npr. frazem *pojiti s glasom* (str. 22.) 'biti glasnik'.

Budući da neka u Urbaru česta osobna imena do sada nisu istaknuta, posvetit ćemo još malo pozornosti antroponimiji. Među muškim imenima često se spominje *Mavar* (Mavro), npr. *Mavar Salopek* (str. 29.); *Mavar Dujmović* (str. 34.); *Mavar Franković* (str. 36.); *Mavar Lopčić* (str. 41.); *Mavar, Carov zet* (str. 43.); *Mavar, Zebića zet* (str. 4.). Često je i ime *Broz* (Ambroz), npr. *Broz Ferdulić* (str. 63.); *Broz Grkšić* (str. 66.); *Broz Črnčić* (str. 69.); *Broz Dubić* (str. 70.). U čakavaca uobičajeno ime *Jandrij* (Andrija), s protetskim *j-* i završetkom *ij*, npr. *Jurića sin Jandrij* (str. 49.); *Jandrij Rosnić* (str. 56.), često se javlja bez završnoga fonema */j/*, npr. *Jandri Jurjaković* (str. 30.); *Jandri Belčić* (str. 49.); *Jandri Vučković* (str. 64.); *Jandri Jušetić* (str. 71.); *Jandri Matetić* (str. 75.). Među prepoznatljivo čakavskima još su imena *Mikula* (Nikola), npr. *Mikula Jurišić* (str. 30.) i *Žvan* (Ivan), npr. *Žvan Klinčić* (str. 40.), a u sjeverozapadnih čakavaca čest je i *Anton* (Antun), npr. *Anton Olebušić* (str. 65.).

Lopašić prezime prepisivača koji se zove Ivan Pukšar povezuje s ogulinskim prezimenom *Puškar* (str. 17.). Navodi da je Ivan Pukšar bio računovođa grada Ribnika i Ozlja, prepisivao *Modruški urbar* od 1580. do 1590. te je objavljeni Urbar najvećim dijelom tiskan prema njegovu, tj. starijemu prijepisu. Lopašićevo je povezivanje spomenutih dvaju prezimena posve opravdano jer je u polutisučljetoj čakavskoj dijaspori i danas uobičajena riječ *pukša* u značenju 'puška'. To je stara germanska posuđenica koja je u tim govorima prihvaćena prije preseljenja iz središnje Hrvatske u novu domovinu. U govorima staroga kraja tek je kasnije prihvaćena inačica s metatezom *kš > šk*, tj. *pukša > puška*, pa tako i *Pukšari* postaju *Puškar*ići.

Nekoliko napomena iz semantike

U Urbaru se također susreću stare hrvatske riječi praslavenskoga podrijetla *luka* (str. 24.) i *sinokoša* (str. 24.). U današnjem je hrvatskom jeziku naziv *luka* u tom značenju potisnuo balkanski grecizam *livada*. Zanimljivo je da se, na temelju uporabnih potvrda u Urbaru, može zaključiti da je naziv *luka* imao šire značenje od naziva *sinokoša*, tj. da je *luka* bila hiperonim, a *sinokoša* hiponim toga hiperonima, tj. *sinokoša* je bila vrsta *luke*. Zato u Urbaru susrećemo kombinaciju *luka sinokoša* (str. 26.) u značenju 'livada sjenokoša'. Za razliku od toga, u čakavskim govorima u polutisućljetnoj dijaspori u ikavsko-ekavskim se govorima u pravilu sačuvala samo riječ *sinokoš*, odnosno *sinokoša* u značenjima 'livada' i 'sjenokoša', dok se u pojedinim čakavskim ikavskim govorima u južnom Gradišću u oba značenja sačuvala riječ *luka*, npr. u Santaleku *lu:k'a* (NEWEKLOWSKY 1978: 140), također na Stinjakima, što je jasno iz sintagme *pa ćeš t'u l'u:ku pokos'it* (NEWEKLOWSKY 1989: 74). U ikavsko-ekavskom govoru potomaka iseljenika s početka 18. st., rabi se riječ *sinokoša* u značenjima 'livada' i 'sjenokoša'. U hrvatskoj je starini riječ *hiža* mogla imati ne samo značenje 'kuća' nego i 'soba', o čem među inim svjedoče i brojni govori u polutisućljetnoj dijaspori. U Urbaru ta imenica ima značenje 'kuća', npr. *Lubanića selo, zemlje dni 16, na kom je Petar Bošnjak hižu postavil* (50.). Vrlo je zanimljiva uporaba inačice *nedilja* u značenju 'tjedan': *a k tomu je dužan od Jurjeve do Miholje vsake nedilje dva dni težati* (str. 15.) 'a k tomu je dužan od Svetoga Jurja do Svetoga Mihovila svakoga tjedna dva dana obrađivati zemlju'. Naime, u autohtonim govorima imenica *nedilja* ne rabi se u tom značenju, a isto tako niti u kojem od hrvatskih govora u dijaspori koji su podrijetlom iz središnje Hrvatske. Zbog toga je jasno da tu pisani jezik nema uporišta u govorima kraja u kojem je tekst nastao.

U Urbaru se glagol *slišiti* rabi u značenju 'pripadati', npr. *pod Modruše sliši* (str. 15.) 'pripada Modrušu, pripada pod Modruš'. U istom se značenju taj glagol susreće u brojnim čakavskim ikavsko-ekavskim govorima u polutisućljetnoj dijaspori. Glagol pak *zamiriti* rabi se u značenju 'zamijetiti, opaziti', npr. *pametara ni, ki bi zamiril kmeta na njem* 'nije spomena, odnosno nema spomena, tj. ne pamti se da je tko zamijetio, tj. opazio kmeta na njem' (str. 38.). Zanimljivo je da se taj glagol, u tom istom značenju, danas rabi u pojedinim novoštokavskim ikavskim govorima u Dalmaciji. U čakavskim se pak ikavsko-ekavskim govorima u polutisućljetnoj dijaspori rabi glagol *mierkat* u značenju 'paziti', odnosno svršeni *zamierkat*.

Vrlo je zanimljiva uporaba komparativa *bolje* u komparativnom značenju 'više', npr. *Jošće pod gospočki dvor dni bolje od 20, a sinokoše kosac bolje od 50* (str. 23.). U

istom se značenju taj prilog i danas rabi u pojedinim čakavskim ikavsko–ekavskim govorima, npr. u govoru stanovnika otočića Ošljaka.

Zaključne napomene

Kada se gramatička obilježja i opći leksik iz prijepisa Urbara usporedi s mjesnim govorima današnjega autohtonoga stanovništva Ogulinsko-modruške udoline te s petrificiranim jezičnim obilježjima u dijaspori, starijoj polutisućljetnoj i mlađoj dvostoljetnoj, uočavaju se brojne sukladnosti, što pokazuje da je jezik Urbara znatno više temeljen na onodobnim organskim idiomima nego što se često pretpostavlja. Naravno ima i razlika uvjetovanih specifičnostima onodobnoga pisanoga jezika, a pritom prije svega mislimo na nastavak *-e* u 3. os. množine prezenta, na lekseme kao što su prilog *pria* 'prije', imenica *bližičtvo* 'susjestvo' te imenica *nedilja* u značenju 'tjedan'. Za jezične značajke koje susrećemo i u Urbaru i u govorima u polutisućljetnoj dijaspori, ali ih nema u današnjim govorima autohtonoga stanovništva, ne može se isključiti mogućnost njihove uporabe u čakavskim govorima Ogulinsko-modruške udoline u doba Bernardina Frankopana. Tu npr. mislimo na zamjeničko-pridjevne nastavke tipa *-oga*, na prezentske oblike glagola *grem*, *greš*, a također i na dualne oblike u konjugaciji.

Izvori, usporedbeni izvori i literatura

- JONKE (Ljudevit), 1965, *Književni jezik u teoriji i praksi*, Zagreb
 LUKEŽIĆ (Iva), 1990, *Čakavski ikavsko-ekavski dijalekt*, Rijeka
 MARETIĆ (Tomo), 1924, *Hrvatski ili srpski jezični savjetnik*, Zagreb
 MOGUŠ (Milan), 1977, *Čakavsko narječje*, Zagreb
 NEWEKLOWSKY (Gerhard), 1978, *Die kroatischen Dialekte des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete*, Wien
 NEWEKLOWSKY (Gerhard), 1989, *Der kroatische Dialekt von Stinatz Wörterbuch, Wiener slawistischer Almanach*, 25, (1989), Wien
 PAVEŠIĆ (Slavko) i dr., 1971: *Jezični savjetnik s gramatikom*, Zagreb
 SKOK (Petar), 1971-1974, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I-IV, Zagreb

- TORNOW (Siegfried), 1989, *Burgenlandkroatisches Dialektwörterbuch. Die vlahischen Ortschaften*, Berlin
- Urbar modruški iz 1486., prir. Radoslav LOPAŠIĆ, 1997, Ogulin
- VULIĆ (Sanja), 1994, »Štokavski elementi u govoru čakavskoga gradišćansko-hrvatskoga sela Pinkovca«, *Čakavska rič*, I (1994), Split, 143-148.
- VULIĆ (Sanja), 2006, »Utrnuti i umirući čakavski govori oko Körmenda u Mađarskoj«, *Riječki filološki dani 6. Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenoga skupa*, Rijeka, 339-356.
- VULIĆ (Sanja), 2007, »Govor Hrvata u Mađarskoj koji su podrijetlom sa širega ogulinskoga područja«, *Modruški zbornik*, I (2007), Modruš, 13-51.
- VULIĆ (Sanja), 2008, »O govoru Turković Sela«, *Modruški zbornik*, II (2008), Modruš, 3-29.
- VULIĆ (Sanja), 2009, »Oštarski govor u Strohalovo doba i danas«, *Rudolf Strohal i njegovo djelo. Zbornik radova sa Znanstvenoga skupa povodom 150. obljetnice rođenja Rudolfa Strohala, Karlovac 20. listopada 2006*, ur. Alojz Jembrih (2009), Zagreb, 189-201.

Summary

This work consists of a language analysis of *Modruški urbar* (an important legal document). Language characteristics of *Modruški urbar* are in this work compared with Croatian local idioms spoken near Modruš, as well as with Croatian Čakavian local idioms in Austria and Hungary.

Key words: language, central Croatia, Middle Ages